

Spionromanförfattare granskar läkemedelsindustrin

»Jag anser att forskning inte ska bedrivas i tredje världen annat än när det är fråga om sjukdomar som praktiskt taget bara finns där«. Så skriver författarinnan Marcia Angell i en artikel i New York Review of Books, där hon granskar John le Carrés roman »The constant gardener«. Romanen, som skildrar läkemedelsföretags tvivelaktiga kliniska studier i Afrika, har nu filmatiserats. Lars Werkö kommenterar Angells analys av romanen och filmen.

LARS WERKÖ
professor, Stockholm

Den internationella läkemedelsindustrin, eller snarare de stora forskande företagen inom denna, har inte haft anledning att vara särskilt nöjda med det sätt de tett sig på för allmänheten under det senaste decenniet. Inte nog med att flera uppenbara skandaler har förekommit som fått företag som Merck och Pfizer att dala på aktiemarknaden i New York, flera väl genomarbetade böcker har publicerats som också påvisat både oetiska marknadsföringsmetoder och bristande framgång i den allt mer påkostade forskningen [1, 2]. I de fallen har det inte varit fråga om grävande journalister som kritiserat företagen, utan väl kända, högt kvalificerade läkare/forskare som verkat som redaktörer i medicinska tidskrifter har stått för kritiken. Det är emellertid inte bara inom seriös faktilitteratur som kritik har förekommit.

Kliniska prövningar nytt fokus

Den brittiske författaren John Le Carré, tidigare känd för flera spionromaner, varav många blivit underlag för biografier eller TV-serier, har i sitt senaste arbete, »The constant gardener« (svensk titel: »Den trögne odlaren«), ändrat fokus till kliniska prövningar i tredje världen. Han beskriver det sätt på vilket ett fiktivt läkemedelsföretag, här kallat KarelVita Hudson, KVH, provat ut en ny substans mot tuberkulos, Dypraxa, på intet ont anande försökspersoner i ett afrikanskt land [3]. Den brådskande som företaget har haft att få ut det ofullständigt studerade medlet på marknaden har lett till allvarliga biverkningar, till och med dödsfall, i de kliniska studierna. I sina ansträngningar att bagatellisera dessa händelser har företaget haft viss hjälp av företrädare

för officiella brittiska myndigheter (the high commission) som inte ansett det ligga i deras intresse att granska eller lägga sig i företagets högst oetiska förhållningssätt. När bokens hjälte, eller snarare hjälting, efter en del förvecklingar, upptäcker vad som pågår och försöker avslöja företagets metoder, råkar även hon ut för repressalier av högst ödesdigert slag.

Biografier kan förstärka budskapet

Boken tycks inte haft särskilt stort genomslag när det gäller allmänhetens uppfattning om läkemedelsindustrin, men det är möjligt att detta kommer att bli större när den nu har filmats (med Ralph Fiennes och Rachel Weisz i huvudrollerna och Fernando Meirelles som regissör), och samma negativa budskap sprids via biografdukarna, förstärkt av det intryck som rörliga bilder ger. Den fråga tas upp av Marcia Angell, författare till en av de ovan nämnda böckerna [1], i en artikel i New York Review of Books [4]. Hon granskar där både bok och film och diskuterar i vilken utsträckning Le Carré haft ett verklighetsunderlag till sin roman.

Filmen avviker delvis från boken

I sin analys finner Angell att problemet såväl som företagets och myndighetspersonernas agerande framställs olika i bok och film, liksom att huvudpersonernas insatser skildras något olika. Det sätt på vilket representanter för det officiella brittiska samhället reagerar på företagets sätt att utnyttja intet ont anande försökspersoner i Afrika framstår på annat sätt i filmen än i boken. Detta är knappast något som är unikt för »The constant gardener«. Det torde vara vanligare att filmer som baseras på böcker, avsevärt skiljer sig från framställningen i boken än att filmmakarna – regissörer, manusförfattare och producenter – strikt

Den 11 november 2005 har filmen som bygger på John le Carrés roman »The Constant gardener« premiär i Sverige.

följer bokens händelseförlopp eller hur huvudpersonerna skildras.

Profitbegär styr forskningen

Av större intresse är Marcia Angells försök att analysera om verkligheten i dagens Afrika – eller i utvecklingsländer över huvud taget, »the third world« är det begrepp Angell använder – när det gäller läkemedelsprövningar verkligen motsvarar de förskräckliga och förskräckande förhållanden som Le Carré beskriver. Hon anser att förhållanden liknande dem i romanen verkligen kan förekomma i utvecklingsländer som saknar adekvata hälsomyndigheter. Där kan pengar och vänskap spela större roll bland dem som leder verksamheter än strikt uppfyllande av de lagar och regler som finns i den industrialiserade världen.

Le Carré låter det fiktiva företaget ta livet av hans hjälting för att hon lägger sig i deras aktiviteter. Det tycker Angell är att ta i i onödan: »Det är faktiskt så att många av de åtgärder som Le Carrés hjälting blev så förskräckt över numera är relativt vanliga, välkända och till och med accepterade. Sällan leder de till något större alarm, ännu mindre orsakar de mord. Ett företag som KDH skulle inte behöva döda någon som Tessa även om det skulle kunna tänka sig det. Det behövs inte i dagens situation.«

Brist på lokal infrastruktur

Även om stort intresse har visats från WHO, CIOMS (Council for International Organizations of Medical Sciences), Läkare utan gränser och andra biståndsor-

Rachel Weisz och Ralph Fiennes spelar huvudrollerna i filmen »The constant gardener« som har regisserats av Fernan-
do Mereilles. Den kvinnliga huvudper-
sonen har en motsvarighet i verkligheten,
den outröttliga hjälparbetaren inom
»Refugees International«, Yvette Pierpaoli,
vilken John le Carré har tillägnat boken och
filmen.

gan för att förbättra hälso- och sjukvården i jordens fattigaste länder, har många positiva insatser strandat på bristen på lokal infrastruktur och otillräckliga myndigheter, där verkliga ledare ofta har varit få, okunniga och saknat nödvändiga resurser, i många fall också varit korrumperade. Angell refererar till en rad kända fall där amerikanska företag har missbrukat sin ställning vid studier i Afrika. Bland annat beskrevs i en serie om sex artiklar i Washington Post under den gemensamma titeln »The body hunters« flera kliniska studier i tredje världen under år 2000. I dessa hade forskarna inte brytt sig om de etiska regler som gällde i deras hemländer. Dessutom hade Angell redan 1997 som redaktör i New England Journal of Medicine varit inne på denna problematik med en ledare [5], som åtföljde en artikel i tidskriften författad av Peter Lurie och Sidney M Wolfe från Citizen's Health Research Group [6].

Begränsad forskning i tredje världen

Angell [4] anser att förhållanden i afrikanska länder visst kan vara så som Le Carré beskriver dem: »Jag anser att mängden forskning som sponsras av den första världen i den tredje världen behöver begränsas starkt. Den drivs i alltför stor omfattning enbart av profitbegär. Den ger snabba svar just genom att det är så lätt att kringgå alla bestämmelser.« Och: »Jag anser att forskning inte skall

bedrivas i tredje världen annat när det är fråga om sjukdomar som praktiskt taget bara finns där. Och de regler som gäller forskning i fattiga länder skall vara lika stränga – och uppföljas i lika hög grad – som i rikare länder. Det finns inte något berättigande för den nuvarande situationen där standarder är mindre strikta just där människorna är mest sårbara.«

Till skillnad från boken avslutas filmen, enligt Angell, på ett högst otillfredsställande sätt. I slutet antyds nämligen att rättvisa kommer att skipas. Boken är inte så optimistisk, inte heller Angell; världen har tyvärr inte kommit så långt: »Sir Bernard Pellegrin, den opålitlige och medskyldige ledaren för det brittiska utrikesdepartementets Afrika-division, ser i slutscenerna allt olyckligare ut och flyr slutligen fältet i bestörtning.«

Le Carré tar avstånd

Av särskilt intresse för diskussionen om läkemedelsindustrins etik är att Le Carré särskilt kommenterar denna när han som vanligt vid publicering av skönlitteratur framhåller att innehållet i romanen är uppdiktad och inte har någon förankring i verkligheten: »Det finns ingen Dypraxa, har aldrig funnits och kommer aldrig att finnas. Jag känner inte till något underläkemedel för tuberkulos som nyligen skulle ha lanserats på den afrikanska marknaden eller någon annanstans – eller som skall lanseras – så med tur kommer jag inte att tillbringa resten av mitt liv i domstolar eller ännu sämre ställen, fastän man nuförtiden inte kan vara så säker. Men jag kan tala om följande: Efter hand som min resa genom den farmaceutiska djungeln fortskred, kom jag att inse att i jämförelse med den verklighet jag såg är min berättelse

telse tam som en semesterhälsning på ett vykort.« (LWs kursivering)

Han skriver också: »Jag använder underlag från flera fall, i synnerhet från den nordamerikanska kontinenten, där högt kvalificerade medicinska forskare som har vågat ha olika mening än sina farmaceutiska pengautbetalare har utsatts för ryktesspridning och förföljelse för sina insatser. Frågan är inte om de obekväma och oönskade iakttagelserna var korrekta eller ej. Den gäller att det individuella samvetet kommit i konflikt med den bolagsstyrda girigheten. Den gäller också läkares elementära rättighet att uttrycka ököpta och oönskade medicinska åsikter och deras skyldighet att informera patienter om de risker de tror kan förekomma i samband med de behandlingar de föreskriver.«

Le Carré uttrycker därmed en lek-mans förtroende för den medicinska vetenskapens företrädare, vilket inte motsvaras av samma förtroende för läkemedelsföretagen.

*

I Läkartidningen nr 7/2002 har Rolf Byström tidigare publicerat tankar kring romanen, som i svensk översättning har titeln »Den träge odlaren«.

Referenser

1. Angell M. The truth about the drug companies. New York: Random House; 2004.
2. Kassirer JK. On the take. How medicine's complicity with big business can endanger your health. New York: Oxford Univ Press; 2005.
3. Le Carré J. The constant gardener. London: Hodder & Stoughton; 2001.
4. Angell M. The body hunters. The New York Review of Books 2005;52(15):23-5.
5. Angell M. The ethics of clinical research in the third world. N Engl J Med 1997;337(12):847-9.
6. Lurie P, Wolfe SM. Unethical trials of interventions to reduce perinatal transmission of the human immunodeficiency virus in developing countries. N Engl J Med 1997;337(12):853-6.